

РОЗДІЛ 4 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ДОШКІЛЬНОЇ ТА
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ
ОСВІТИ

УДК 159.9.07:373.5.091.313:62/68

Видра Олександр

ORCID 0000-0001-9281-915X

*Кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна) E-mail: vidrik7@gmail.com*

Мнівець Софія

*Студентка ННІ професійної освіти та технологій,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна) E-mail: sonia.soroka9@gmail.com*

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИН ПРОКРАСТИНАЦІЇ
УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ
ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПРОЄКТІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ**

Основне спрямування статті й мета роботи – дослідження причин прокрастинації учнів основної школи під час виконання ними проєктів на уроках трудового навчання з метою подальшого обґрунтування методів і рекомендацій її подолання і впровадження у навчальний процес та роботу психологів, педагогів закладів середньої освіти. Центральним завданням роботи було розробити процедуру, методику і виконати дослідження причин виникнення прокрастинації учнів основної школи під час виконання проєктів на уроках трудового навчання, здійснити обробку результатів дослідження і розробити висновки.

***Методологія** побудована на використанні класичних методів і за допомогою системи валідних психодіагностичних методик дослідження причин особистісного відтермінування завдань, розвиненості характеру, емоційно-вольової сфери особистості.*

***Новизна роботи:** виявлено зв'язки між психологічними причинами прокрастинації учнів та розвиненістю характеру й емоційно-вольової сфери особистості підлітків. А саме: найвагомішою причиною відкладання учнями виконання проєкту виявилася недооцінка готовності до виконання завдань; найсильнішими зв'язками, що впливають на відкладання*

потенційно важливих справ, виявилися обернено-пропорційні між орієнтацією на соціальну винагороду та загальною інтернальністю й інтернальністю в області досягнень.

Висновки. Результати дослідження свідчать про певну закономірність: чим вища впевненість у тому, що учень всього домагається самостійно (висока інтернальність), тим у нього нижчий рівень прагнення отримувати соціальну винагороду, визнання. І навпаки – чим більше учень вважає, що його успіх залежить від вдачі та обставин (низька інтернальність), тим у нього вищий рівень прагнення отримувати соціальну винагороду, формувальної оцінки, а отже, більша спокуса відкласти діяльність в умовах відсутності соціально-емоційного підкріплення.

Отримані результати дослідження і висновки надають можливість подальшої розробки методичних рекомендацій з подолання прокрастинації учнями виконання проєктів на уроках трудового навчання, основний принцип яких полягатиме у розвитку само-свідомості, відповідальності, умінь здійснювати свідомий вибір, тренуванні само-дисципліни, гуманістичному спрямуванні та особистісній орієнтації діяльності учителя.

Ключові слова: прокрастинація, проєктна діяльність, основна школа, трудове навчання

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. Життя сучасної людини сповнене різноманітних справ і задач, виконання яких обмежене часовими рамками та суворими строками їх виконання. Усвідомлюючи часові обмеження, сучасна людина може спланувати свій час та сили, але в ситуації постійної багатозадачності й напруження нерідко трапляється, що виникає потреба, бажання відкласти виконання деяких справ на потім. При цьому людина надає перевагу дрібним та мало важливим справам, ніж реально важливим. Це явище називається «прокрастинація». Воно притаманне особі будь-якого віку й діяльності. Стосується це й навчальної діяльності учнів, зокрема, учнів основної школи під час виконання проєктів на уроках трудового навчання.

На жаль, проблема прокрастинації учнів у процесі проєктно-технологічної діяльності не є популярною. Що спонукало нас здійснити відповідне дослідження та розробити рекомендації для подолання прокрастинації під час виконання проєктів на уроках трудового навчання.

Аналіз основних досліджень і публікацій з проблематики статті. В історичному ракурсі проблема прокрастинації існувала ще задовго до введення її в науковий обіг. Згадки про «прихильників відкладати на завтра» дійшли до нас із Стародавнього Єгипту, Стародавньої Греції. Це згадується у працях Геоксіда, Цицерона, Фукидіда та інших.

У 1548 році термін «прокрастинація» з'явився в Оксфордському словнику, трактувався як «акт затримки чогось, що вам слід зробити, як правило, тому, що ви цього не хочете робити» [4].

Більш повне вивчення і введення в науковий обіг феномену прокрастинації почалось у 1977 році з праці П. Рінгенбаха «Прокрастинація в житті людини» і того ж року у роботах А. Елліса та В. Кнауца «Подолання прокрастинації».

Одним з перших наукових психологічних досліджень прокрастинації, є робота Н. Мілграма, у якій наводиться наступне визначення: «прокрастинація – це послідовна поведінка по відкладанню виконання будь-якої задачі, яка суб'єктивно сприймається важливою, що призводить як до погіршення підсумкового результату, так і до погіршення емоційного стану» [6].

Далі цією проблематикою займалися К. Лей, Д. Ферарі, П. Стіл, К. А. Слуценкова, Є. Л. Базика, Дж. Ейнслі, Х. Міссілдайн, Н. Фьоре та інші.

У результаті багатьох досліджень було сформовано чимало визначень феномену прокрастинації. Їх аналіз дозволив виділити серед них одне, що підходить як робоче визначення відповідно специфіці даної проблеми, а саме визначення Д. Ферарі: «прокрастинація – це звичка відкладати безперечно важливі справи, що поступово стає невротичним шаблоном поведінки і викликає у прокрастинатора стійкий розлад або почуття провини» [5].

Щодо класифікації прокрастинації, то у даному дослідженні ми орієнтуємося на виділені Н. Мілгрем разом з Дж. Баторі та Д. Моурером п'ять видів прокрастинації: повсякденна, під час прийняття рішень, невротична, компульсивна та академічна, що пов'язана з відкладанням виконання навчальних завдань і є предметом нашого дослідження.

Метою статті є висвітлення результатів теоретичного і практичного дослідження проблеми прокрастинації учнів основної школи у процесі проєктно-технологічної діяльності та створення рекомендацій щодо її успішного подолання.

Висвітлення процедури експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. На жаль, поки що не існує практичних досліджень причин прокрастинації учнів при виконанні проєктів на уроках трудового навчання. Тому дослідження потребувало розробки методики та процедури відповідного експериментального дослідження.

Логіка побудови методики і процедури дослідження спирається на теоретично виокремлені орієнтовні причини прокрастинації учнями основної школи виконання проєктів на уроках трудового навчання.

Ми здійснили їх систематизацію й припустили, що всі потенційні внутрішні причини саме академічної прокрастинації учнів пов'язані з:

1. Характером особистості учня.
2. Розвиненістю емоційно-вольової сфери особистості учня.

Відповідно була підбрана і використана система валідних психодіагностичних показників та методик (табл. 1). Кожна має як окреме спрямування, так і доповнює одна одну. Це компенсує обмеження й недоліки, притаманні кожній окремо.

Таблиця 1

Психодіагностичні показники та діагностичний інструментарій вивчення причин прокрастинації учнями виконання проєктів на уроках трудового навчання

Психодіагностичний інструментарій	Психодіагностичні показники
Методика «Причини особистісної схильності до відтермінування завдань» М. С. Дворник [2, 107]	Рівень показників за п'ятьма шкалами, що характеризують причини прокрастинування
«Характерологічний опитувальник» Р. Шмишека [1, 48–53]	Рівень акцентуацій характеру за класифікацією К. Леонгарда
Методика РСК (рівень суб'єктивного контролю), розроблена Є. Ф. Бажиним, Є. А. Голинкиною та Л. М. Еткиндром [1, 83–89]	Рівень інтернальності за шкалою локусу контролю Дж. Роттера
Методика «ТіД», автор Ч. Д. Спилбергер, адаптована Ю. Л. Ханиним [3, 35–36]	Рівень стану тривожності і депресії

Підбір психодіагностичних методик емпіричного дослідження було здійснено таким чином, щоб за їх результатами було можливо отримати якнайбільш повну картину про предмет нашого дослідження.

Організація дослідження. Дослідження було організоване на базі загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. № 5 міста Чернігова на умовах офіційної співпраці з Національним університетом «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка під час проходження педагогічної практики.

Попередньо був проведений аналіз рівня прокрастинування учнями різних класів на основі бесіди с учителем трудового навчання, виявлено потенційну виборку учасників.

Проводилося дослідження на уроках трудового навчання у майстерні конструювання і моделювання одягу (школа має технологічний профіль).

Ученицям 7-А класу було запропоновано добровільно стати учасниками дослідження. Це також було погоджено з їх батьками, учителем трудового навчання, класним керівником і директором навчального закладу.

З 14 учениць погодилися і змогли прийняти участь 12.

Діагностика відбувалася протягом чотирьох уроків на початку занять з мінімальним відволіканням від навчального процесу.

Для зручності і швидкості обробки результатів були використані стандартні бланки дослідження, які пропонуються авторами методик.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз отриманих результатів дослідження був здійснений у два етапи:

1. Узагальнення результатів.
2. Статистична обробка результатів.

Узагальнення результатів дослідження за методикою «Причини особистісної схильності до відтермінування завдань». По шкалі «Недооцінка готовності до виконання завдання» значення 47,3, що, по відношенню до максимального показника 70 у відсотковому відношенні становить 67%. Це вказує, що більшість мають схильність прокрастинувати через оцінку завдань як складних, тривалих, неважливих; через особистісну нестабільність, необхідність підтримки або контролю, недооцінку часу, власних ресурсів для виконання справи.

По другій шкалі «Страх відповідальності» маємо середній результат 16 з максимально 30, у відсотках це 53%. Це означає що половина відтермінують завдання через страх їх складності, важливості або перед незнайомими завданнями.

По шкалі «Знижений рівень зацікавленості» майже ідентичні результати з попередньою, а саме 16,1 з максимально 30, у відсотках це 53,6%. Ці результати свідчать, що для половини опитуваних важливо бути зацікавленим у виконанні справи, що попередить уникання її виконання.

З четвертої шкали «Орієнтація на соціальну винагороду» маємо середній результат 18,6 при максимальному показнику 35, по відсотковим значенням це 53,1%. За цим фактором можна простежити бажання отримати зиск від виконання завдання, або ж соціальне схвалення.

Остання шкала «Педантичність» пов'язує природу відтермінування з потребою виваженості, правильності, послідовності. Маємо середній результат 24,1 з 40, по відсотковим значенням – 60%. Означає, що існує значний зв'язок між прокрастинацією та схильностями до педантичності в учениць 7 класу.

Отже, найбільшою схильністю або ж причиною прокрастинації серед суб'єктів дослідження, є недооцінка готовності до виконання завдань.

Узагальнення результатів дослідження за методикою «Характерологічний опитувальник». Враховуючи результати попередньої методики, на даному етапі аналізу результатів дослідження маємо підстави у подальшій обробці враховувати значення лише за шкалою «Педантичність», оскільки вже до статистичного опрацювання результатів прослідковується чітка залежність з результатами шкалою «Педантичність» (методика М. С. Дворник), показники за іншими шкалами, на нашу думку, враховувати не слід.

Узагальнення результатів дослідження за методикою РСК (рівень суб'єктивного контролю).

Показники за шкалою І(о) свідчать середній рівень інтернальності групи суб'єктів.

За іншими шкалами зафіксовано спрямування на середні значення, що свідчить про високу інтернальність у різних сферах життя суб'єктів.

У статистичній обробці будуть враховуватися показники кожної шкали.

Узагальнення результатів дослідження за методикою «ТіД».

Виявлено, що за рівнем тривожності у 6 суб'єктів проміжні значення (від 0,01 до 0,91), у 5 випадках (від 3,39 до 7,09) значення, що відповідають гарному психічному стану і в одному випадку (-2,25) виявлена тривожність; за рівнем депресії у 9 учнів немає виражених проблем (від 1,31 до 8,1) та в 3 досліджуваних граничні значення (від -2,04 до -5,43), що вказують на схильність цих суб'єктів до невротичних реакцій.

У статистичній обробці будуть враховуватися показники рівня тривожності та депресії, як одних з можливих причин прокрастинації людини.

Статистична обробка результатів. Обчислення узагальнених результатів дослідження відбувалося за допомогою програмного забезпечення «SPSS An IBM Company». Це дозволило здійснити вторинну статистичну обробку за методом множинних кореляцій, результати якого дали змогу з'ясувати кореляційні зв'язки за Пірсоном між визначеними психодіагностичними показниками. Значущість кореляційних коефіцієнтів: до 0,2 – дуже слабкий зв'язок; до 0,5 – слабкий зв'язок; до 0,7 – середній зв'язок; до 0,9 – високий зв'язок; більше 0,9 – дуже високий зв'язок.

Аналіз кореляційних зв'язків та їх інтерпретація

Розглянемо значущі зв'язки шкали «Недооцінка готовності до виконання завдання».

Зв'язок зі значенням $I(n)$ (інтернальність в області невдач). Значення коефіцієнту – 0,578 – слабкий оберненопропорційний зв'язок. Це означає, що чим менше суб'єкт винить себе у неприємностях та невдачах, тим вищий рівень прокрастинації по причині вважання справ як неважливих, тривалих або складних.

Це ж стосується показника $I(c)$ (інтернальність у сімейних взаєминах). Значення коефіцієнту – 0,583 – слабкий оберненопропорційний зв'язок. Це означає, що чим більше суб'єкт звинувачує своїх членів сім'ї у власних невдачах, тим менший показник недооцінки готовності до виконання завдань.

Розглянемо зв'язок ще з одним показником інтернальності $I(z)$ (інтернальність стосовно здоров'я і хвороби). Значення коефіцієнту 0,685 – слабкий прямопропорційний зв'язок. Це означає, що чим більше суб'єкт вважає себе відповідальним за стан свого здоров'я, тим більше схильність до прокрастинації через неготовність або недооцінку часу, ресурсів для виконання справи.

Розглянемо зв'язок з показником рівня депресії. Значення коефіцієнта – 0,581 – слабкий оберненопропорційний зв'язок. Це означає, що чим більше рівень депресії, тим менший рівень недооцінки готовності до виконання. Пояснюється тим, що під час депресії людина може неточно оцінювати важливість, складність справ та завдань.

Інші зв'язки по цій шкалі є дуже низькими, у дослідженні не враховуються.

Розглянемо значущі зв'язки шкали «Знижений рівень зацікавленості».

Зв'язок із показником $I(m)$ (інтернальність в області міжособових взаємин). Значення коефіцієнта – 0,552 – слабкий оберненопропорційний зв'язок. Це означає, що чим менше суб'єкт схильний брати на себе відповідальність за відносини з іншими, тим більший рівень прокрастинації через знижений рівень інтересу до завдання.

Зв'язок із показником $I(z)$ (інтернальність стосовно здоров'я та хвороби). Значення коефіцієнта 0,570 – слабкий прямопропорційний зв'язок. Означає, що чим менше суб'єкт бере на себе відповідальність за своє здоров'я, тим менше він зацікавлений у виконанні необхідного завдання.

Інші зв'язки по цій шкалі є дуже низькими, у дослідженні не враховуються.

Розглянемо значущі зв'язки по шкалі «Орієнтація на соціальну винагороду».

Зв'язок із показником $I(o)$ (загальний показник інтернальності). Значення коефіцієнта – 0,820 – сильний оберненопропорційний зв'язок. Це означає, що чим більше суб'єкт розуміє, що він сам керує своїм життям та бере за це відповідальність тільки на себе, тим менше в суб'єкта бажання отримати винагороду або схвалення за роботу.

Зв'язок із показником $I(d)$ (інтернальність в області досягнень). Значення коефіцієнта – 0,880 – сильний оберненопропорційний зв'язок. Це означає, що чим вища впевненість в тому, що все досягається за рахунок тільки себе, тим менша орієнтація на соціальну винагороду.

Зв'язок із показником $I(n)$ (інтернальність в області невдач). Значення коефіцієнта – 0,681 – слабкий оберненопропорційний зв'язок. Це означає, що чим більше суб'єкт звинувачує у своїх невдачах себе, тим менший рівень прокрастинації через орієнтацію на отримання зиску від справи.

Зв'язок із показником $I(c)$ (інтернальність у сімейних взаєминах). Значення коефіцієнта – 0,583 – слабкий оберненопропорційний зв'язок. Це означає, що чим більше суб'єкт вважає членів сім'ї винними у непорозуміннях, що виникають в сім'ї, тим менший показник орієнтації на соціальну винагороду.

Зв'язок із показником $I(m)$ (інтернальність в області міжособових взаємин). Значення коефіцієнта – 0,695 – слабкий оберненопропорційний зв'язок. Це означає, що чим більше суб'єкт вважає, що може впливати на стосунки з іншими, тим менше бажання отримати схвалення або винагороду.

Зв'язок із показником $I(z)$ (інтернальність стосовно здоров'я та хвороби). Значення коефіцієнта 0,586 – слабкий прямопропорційний зв'язок. Це означає, що чим більше суб'єкт вважає себе відповідальним за стан свого здоров'я, тим більша орієнтація на соціальну винагороду.

Інші зв'язки по цій шкалі є дуже низькими, у дослідженні не враховуються.

З кореляційних зв'язків по шкалам «**Страх відповідальності**» та «**Педантичні схильності**» значущих кореляцій не було визначено, тому в дослідженні вони не враховуватимуться.

Отже, найсильніші зв'язки, що впливають на відкладання потенційно важливих справ:

– орієнтація на соціальну винагороду + $I(d)$ (досягнення) = – 0,880;

– орієнтація на соціальну винагороду + $I(o)$ (загальна) = – 0,820;

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок.

Висновки за результатами дослідження:

– найвагомішою причиною відкладання учнями виконання проєкту виявилася недооцінка готовності до виконання завдань;

– найсильніші зв'язки, що впливають на відкладання потенційно важливих справ, виявилися обернено-пропорційними між орієнтацією на соціальну винагороду та загальною інтернальністю й інтернальністю в області досягнень. Тобто чим вища впевненість у тому, що учень всього домагається самостійно (висока інтернальність), тим у нього нижчий рівень прагнення отримувати соціальну винагороду, визнання. І навпаки – чим більше учень вважає, що його успіх залежить від вдачі та обставин (низька інтернальність), тим у нього вищий рівень прагнення отримувати соціальну винагороду, формувальної оцінки, а отже, більша спокуса відкласти діяльність в умовах відсутності соціально-емоційного підкріплення.

Отримані результати дослідження і висновки надають можливість подальшої розробки методичних рекомендацій з подолання прокрастинації учнями виконання проєктів на уроках трудового навчання, основний принцип яких полягатиме у розвитку самосвідомості, відповідальності, умінь здійснювати свідомий вибір, тренуванні самодисципліни, гуманістичному спрямуванні та особистісній орієнтації діяльності учителя.

References

1. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 112 с.
Vydra, O. H. (2011). *Vikova ta pedahohichna psykhohohiya. Navch. posib.* [Age and pedagogical psychology]. Kyiv, Ukraine : Tsentri uchbovoyi literatury.
2. Дворник М. С. Прокрастинація в конструюванні особистісного майбутнього: монографія. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 120 с.
Dvornyk, M. S. (2018). *Prokrastynatsiya v konstruyuvanni osobystisnoho maybutn'oho: monohrafiya* [Procrastination in the construction of personal future: a monograph]. Instytut sotsial'noyi ta politychnoyi psykhohohiyi NAPN Ukrayiny. Kropyvnyts'kyu, Ukraine : Imeks-LTD.
3. Карелин А. А. Большая энциклопедия психологических тестов. Москва: Эксмо, 2006. 416 с.
Karelyn, A. A. (2006). *Bol'shaya éntsyklopedyya psykhohohyeheskykh testov* [Large encyclopedia of psychological tests]. Moskva, Russia : Éksmo.
4. Оксфордський словник URL : <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/procrastination?q=procrastination> (дата звернення: 27.12.2021)
Oksfords'kyu slovnyk [Oxford Dictionary]. Retrieved from : <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/procrastination?q=procrastination>

5. Ferrari J.R., Johnson J.L., McCown W.G. Procrastination and Task Avoidance: Theory, research and treatment. New York: *Plenum Press*, 1995. P. 268.
6. Milgram N. Procrastination in daily living. *Psychological Reports*. 1988. № 63(3). P. 752–754.

Vydra O.

ORCID 0000-0001-9281-915X
PhD in Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of pedagogy,
psychology and methodology of technological education,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: vidrik7@gmail.com

Mnivets S.

Student ESI of professional education and technology,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: sonia.soroka9@gmail.com

INVESTIGATION OF PROCRASTINATION CAUSES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS DURING IMPLEMENTATION OF PROJECTS IN LESSONS OF LABOR TRAINING

*The main direction of the article and the **purpose** of the work is to study the procrastination causes of primary school students during their projects in labor training lessons in order to further substantiate methods and recommendations for overcoming and implementing in the educational process and work of psychologists, secondary school teachers. The central task of the work was to develop a procedure, methodology and research on the procrastination causes of primary school students during the implementation of projects in the lessons of labor training, to process research results and develop conclusions.*

*The **methodology** is based on the use of classical methods and with the help of a system of valid psychodiagnostic methods to study the causes of personal postponement of tasks, character development, emotional and volitional sphere of personality.*

*The **novelty** of the work: the links between the psychological causes of procrastination of students and the development of the character and emotional and volitional sphere of the personality of adolescents. Namely: the most important reason for students' postponement of the project was the underestimation of readiness to perform tasks; the strongest links influencing the postponement of potentially important cases were inversely proportional between the focus on social reward and general internality and internality in the field of achievement.*

***Conclusions.** The results of the study show a certain pattern: the higher the confidence that the student achieves everything independently (high internality), the lower his desire to receive social reward, recognition. Conversely, the more a student believes that their success depends on temperament and circumstances (low internality), the higher his desire to receive social reward, formative assessment, and therefore, the greater the temptation to postpone activities in the absence of socio-emotional reinforcement.*

The obtained research results and conclusions provide an opportunity to further develop guidelines for overcoming procrastination by students of projects in labor training lessons, the main principle of which will be the development of self-awareness, responsibility, ability to make conscious choices, self-discipline training, humanistic orientation and personal orientation.

Keywords: procrastination, project activity, basic school, labor training.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2022

Рецензент: доктор психологічних наук, доцент Ю. О. Дроздов